

Vass Judit

AZ ANTIKVITÁS IRODALMA 2.

A GÖRÖG EPIKA

TARTALOM

A görög irodalom

A görög epika

Az epika jellemzői

A homéroszi eposzok

A trójai mondakör

Az Iliász

Az Odüsszeia

A homéroszi eposzok világa

A homéroszi eposzok jellemzői

Ezópusz állatmeséi

Az időmértékes verselés

A GÖRÖG IRODALOM

A görög irodalom a mitológiából nőtt ki, az egyes irodalmi alkotásokat át meg átszövik a görög mítoszok. A halandók élete összekeveredik a halhatatlan istenek világával. A három műnem (epika, líra, dráma) a görögöknél vált szét, s lett különálló előadásmóddá, de mindegyikre a „költészet” szót alkalmazták. Bár az irodalmi alkotások alapja nagyon gyakran valamilyen mitológiai történet, elmondhatjuk, hogy a görög irodalom legfőbb tárgya az individuum, az egyén. A műalkotásokban már árnyaltan megrajzolt jellemekkel találkozunk. Sorsukat ugyan még a végzet (valamilyen isteni döntés) irányítja, de életük formálásában már fontos szerepet játszik jellemük, értékrendjük is. A görög értékrend is változott az évszázadok során, de legfőbb értéknek a sorsát bátran vállaló, öntudatos egyént számított, aki harmonikus kapcsolatban él a közösséggel.

Ez az egyéniségtisztelet vált az európai kultúra egyik legfontosabb értékévé is. A nyugati kultúrkör történelme az egyén felszabadításának történelme is.

A GÖRÖG EPIKA

Az epika jellemzői

Az epika elbeszélő műnem, Minden epikus műnek van története és elbeszélője, narrátora. Az első epikus műfajok a legendák, eredetmítoszok voltak. Ezek a legendák, mesék már az írott kultúra előtt is léteztek a szájhagyományban, ezt nevezzük népköltészetnek, folklórnak.

Az epikus művek valamilyen valóságos vagy fiktív (kitalált) történetet mesélnek el egy narrátor (elbeszélő) által. A narrátor lehet író-elbeszélő vagy fiktív személy, lehet a mű egyik szereplője. Az elbeszélő lehet objektív (elfogulatlan) vagy szubjektív (elfogult).

Az epikus mű időszervezete lehet lineáris (egyenes vonalú), azaz az elbeszélő időbeli sorrendben mondja el a történetet, az elején kezdi és folyamatosan jut el a cselekmény végére. Lehet retrospektív (visszatekintő), amikor az elbeszélő váltogatja az idősíkokat (pl. előbb a jelen eseményeit mondja el, majd visszatér a múltba, és lassan újra eléri a jelent).

Az epikus műveket előadásmódjuk szerint próza-, ill. verses epikára, terjedelmük szerint nagy- és kisepikára osztjuk.

Verses nagyepika: eposz, elbeszélő költemény

Verses kisepika: ballada

Prózai nagyepika: regény

Prózai kisepika: elbeszélés, novella

Fogalmak: epika, narrátor, fiktív, objektív, szubjektív, lineáris, retrospektív

A HOMÉROSZI EPOSZOK

Az európai irodalom kezdetét két eposz jelenti, az *Iliász* és az *Odüsszeia*, amelyek az i.e. 8. században születtek. Az irodalomtörténeti hagyomány mindkét eposz szerzőjét Homérosz névvel illeti, de a kutatások bebizonyították, hogy az *Odüsszeia* egy emberöltővel később született. Homéroszról nagyon keveset tudunk, néhány forrás szerint vak énekes, rapszódosz volt. A rapszódoszok ünnepi alkalmakkor meséltek az egybegyűlteknél, nagy megbecsülés övezte őket. Az ékes beszéd, a mesélés, az énekmondás kedvenc időtöltésük volt. A homéroszi eposzokat Devecseri Gábor¹ gyönyörű fordításában olvashatjuk.

(A homéroszi eposzokon túl más népek irodalmában is találunk ősi eposzokat. Ezek például a mezopotámiai *Gilgames*, a finn *Kalevala*, a germán *Nibelung-ének*, a kelta *Osszián*, az indiai *Mahabharáta*.)

A trójai mondakör

A homéroszi eposzok alapja a trójai mondakör, amely a görögöknek Trója ellen vívott harcát örökíti meg. Mint minden mondakör, ez is az istenek történeteivel kezdődik. A mitológiai keret a következő: Zeusz hattyú képében elcsábítja Lédát, s ebből a szerelemből két lánygyermek születik: Helené és Klütaimnéztra. Helenét Meneláosz, spártai király veszi feleségül, Klütaimnéztrát pedig Agamemnón, Mükéné királya. Agamemnón és Meneláosz testvérek, ők az Átreidák, Átreidész gyermekei. A bonyodalom Péleusz (halandó) és Thétisz (istennő) esküvőjén kezdődik, ahová meghívták az olimposzi isteneket

---

¹ Devecseri Gábor (1917-1971) költő, műfordító, tudós. Az antikvitás irodalmából számos művet fordított magyarra.

is, kivéve Ériszt, a vizsály istennőjét. Érisz, hogy vizsályt keltsen, az ünneplők közé dob egy aranyalmát „*A legszebbnek!*” felirattal. Az ajándékért három istennő, Pallasz Athéné, Héra és Aphrodité vetélkedik. Zeusz Páriszt, a trójai királyfit bízza meg azzal, hogy döntsön. Ő Aphroditének nyújtja az almát, mert az istennő cserébe a legszebb asszonyt ígéri neki. Bosszúból Athéné és Héra a görögöket támogatja a trójai háborúban. Párisz megszökteti Meneláosz feleségét, Helenét Spártából, s Trójába viszi. Ekkor a görög seregek Agamemnón vezetésével egyesülnek, hogy tíz évig tartó kegyetlen háborúban végül is elfoglalják Tróját. Ez a homéroszi eposzok előzménye, itt kezdődik az Iliász cselekménye.

FELADAT:

Járatok utána, kik voltak az alábbi személyek:

Kasszandra, Agamemnón, Akhilleusz, Elektra, Iphigénia, Priamosz, Laookón!

Az Iliász

Az eposz címe Trója görög nevéből (Ilión) származik. A trójai háború utolsó évének eseményeit mondja el, Akhilleusz haragjától Trója elestéig. Akhilleusz hős, azaz félisten, akiről azt jósták, hogy hatalmasabb lesz, mint apja. Születése után anyja a Stüx vizébe mártotta, hogy sérthetetlen legyen, de a sarka, ahol megfogta, kimaradt, s így az (Akhillesz-ín) lett a hős gyenge pontja. Auliszban, ahol a görög sereg táborozik, Akhilleusz éktelen haragra gerjed, mert Agamemnón elveszi rabnőjét. A hős bosszúból nem hajlandó hadba szállni, s ezért a görögök sorra vereségeket szenvednek. Agamemnón már hajlana az elégtételre, de Akhilleusz csak abba egyezik bele, hogy barátja, Patroklosz az ő fegyverzetében szálljon harcba. Őt azonban megöli Hektór, s Akhilleusz ekkor határozza el, hogy visszatér a harcolók közé. Héphaisztosz, az istenek sánta kovácsa készít számára fegyvereket, többek között egy hatalmas pajzsot, amit művészi igénnyel formál meg. Akhilleusz megöli Hektórt, holttestét meggyalázza. Ekkor sátrában megjelenik Priamosz, a trójai király, s kéri a görög hőst, hogy adja ki fia holttestét. Akhilleuszban győz a szánalom, s az eposz a kölcsönös kiengesztelődéssel ér véget.

FELADAT:

Olvassátok el a szöveggyűjteményben az *Iliászból* Akhilleusz pajzsának leírását, és

- a) készítsétek el a vázlatos rajzát! Milyen jeleneteket látunk a pajzson?
- b) vagy : az interneten találtok illusztrációkat a pajzshoz, válasszatok ki egyet, amelyik leginkább tetszik!

Az Odüsszeia

Az *Odüsszeia* az *Iliász* folytatása, de főhőse már halandó. Odüsszeusz, Ithaka királya tizenkilenc évvel ezelőtt indult a trójai háborúba. A háború már kilenc éve véget ért, a görög harcosok mind hazatértek, egyedül Odüsszeusz nem mehet vissza Ithakába, mert haragszik rá Poszeidon, a tengerek istene. A Trójából hazafelé tartó kalandos úton Odüsszeusz elveszítette társait, s jelenleg Kalüpszó nimfa² tartja fogva Ogügié szigetén. A cselekmény az istenek gyűlésével kezdődik, amelyen Athéné arra kéri apját, Zeust, hogy engedje Odüsszeuszt hazatérni. Elküldik Hermészt Kalüpszó nimfához, hogy eressze el a hőst. Odüsszeusz hatalmas fatörzsekből tutajt ácsol, s nekivág a tengernek, hogy végre hazatérjen. Közben Ithakában Odüsszeusz feleségét kérők zaklatják, hogy menjen újra férjhez. Ott dözsolnak a királyi palotában, felemésztik Odüsszeusz vagyonát. Penelopé hűségesen várja vissza Odüsszeuszt, s hogy ne kelljen újra férjhez mennie, cselet eszel ki. A kérőknek azt mondja, hogy ha elkészült férje halotti leplével, választ közölük. Amit azonban nappal sző, éjszaka lefejt, ekképp húzva az időt. Télemakhosz, Odüsszeusz fia Athéné tanácsára elindul Püloszba és Spártába, hogy hírt halljon elveszett apjáról. Ezen közben Poszeidón rettenetes vihart kavart a tengeren, Odüsszeusz tutaja széttörik, s majdnem halálát leli a part menti sziklákon. A vihar a phaiákok földjére veti, s a parton találkozik Nauszikaával, a phaiák király lányával, aki bevezeti őt a királyi palotába. Alkinoosz, a phaiák király vendégül látja a bajba esettet, s a lakomán a phaiák dalnok a trójai háborút idézi fel. Odüsszeusz könnyeket ejt, s Alkinoosz megkéri, fedje fel magát. Odüsszeusz, miután felfedi kilétét, elmeséli kalandjait, amelyekben a Trójából való

---

² nimfa: görög mitológiai nőalak, a szépség, termékenység megtestesítője

elindulás után volt része. Miután elhagyták Tróját, az óriások földjére vetődtek, ahol Küklopsz, Poszeidón egyszemű fia legelteti a nyáját. Odüsszeusz vakmerően bevezeti társait a Küklopsz barlangjába, aki vacsorára felfalja két társát, amiért Odüsszeusz megvakítja az óriást. Csak úgy tudnak elmenekülni, hogy a birkák hasába csimpszkodnak, s a vak Küklopsz ezt nem veszi észre. Poszeidon azonban megharagszik Odüsszeuszra, s így nem térhet haza, a tengeri vihar tovább sodorja őket ismeretlen tájakra.

Aiolié szigetén a házigazda, Aiolosz tömlőbe zárja a szeleket, de Odüsszeusz irigy és kíváncsi társai kioldozzák a tömlőt, a szelek kiszabadulnak, s a görögök hajója újra messze vetődik Ithaka partjaitól. Kirké szigetén az istennő disznóvá változtatja Odüsszeusz társait, akinek Hermész segít, hogy álljon ellen Kirké varázserejének. Az istennő békét köt Odüsszeusszal, s visszaváltoztatja emberekké a görögöket, majd egy évig vendégül látja őket. Kirké azzal bocsátja útjukra őket, hogy Odüsszeusznak le kell szállnia az Alvilágba (Hádész), azért, hogy további sorsát megtudja. Az Alvilágban Odüsszeusz találkozik halott édesanyja lelkével és Teiresziással, a vak jóssal, aki megjövendöli további sorsát. Ugyancsak itt találkozik Agamemnonnal, a görög seregek vezérével, akit, miután hazatért, hűtlen felesége és annak szeretője meggyilkolt. Agamemnón óvatosságra inti Odüsszeuszt, s figyelmezteti, hogy hazatértekor ne fedje fel azonnal kilétét. Az Alvilágból visszatérve Odüsszeusz folytatja útját, s találkozik a Szirénekkal, akik csábos énekükkel a parthoz csalogatják a hajósokat, s azok a part menti sziklákon lelik halálukat. Odüsszeuszt most is a kíváncsiság vezérli, társai fülét betömi viasszal, hogy ne hallják a Szirének énekét, saját magát pedig az árbochoz kötteti, nehogy az ének elvarázsolja. Következő tengeri kalandja a találkozás Szkülával és Kharübdisszel, a tengeri szörnyekkel. Itt több társát is elveszíti, majd Héliosz szigetére érnek, ahol a figyelmeztetés ellenére vitézei esznek Héliosz teheneiből, ezért az istenek haragra gerjednek, s a bárkájukat a tengeren szétroncsolja a vihar. Odüsszeusz egyedül marad életben, így vetődik Kalüpszó nimfa szigetére. Miután Odüsszeusz elmeséli tengeri kalandjait, a phaiák király dús ajándékokkal látja el, egy hajót bocsát rendelkezésére, s hazakísérik Ithakába. Ithakába érve Athéné öreg koldussá változtatja Odüsszeuszt, hogy ne ismerjék fel. Odüsszeusz Eumáiosznál, a kondásnál kér szállást, aki szívélyesen megvendégeli az „idegent”. Odüsszeusz nem árulja el igazi nevét, s ekképp értesül a királyi udvarban folyó eseményekről. Közben hazaér Télemakhosz is, akinek a kérők csapdát állítottak a tengeren, de amit Athéné segítségével elkerült. Odüsszeusz felfedi kilétét, apa és fia zokogva örül a találkozásnak. Odüsszeusz koldusként indul a királyi palotába, hogy felmérje a terepet, s hogy bosszút álljon a kérőkön. Közben

Pénélopé, aki azt álmodta, hogy Odüsszeusz haza fog térni, íjászversenyt rendez a kérőknek, azzal a feltétellel, hogy aki meg tudja feszíteni Odüsszeusz íját, ahhoz megy feleségül. A koldus Odüsszeusz kéri, hogy ő is részt vehessen a versenyben. Miután egyik kérő sem tudja megfeszíteni az íjat, Odüsszeuszra kerül a sor, s ekkor kezdődik a kérők leölése, a bosszúállás. A cselekmény Athéné közbenjárására békekötéssel ér véget.

Az Odüsszeia szerkezete

Az Odüsszeia bonyolult kompozíciójú alkotás, cselekménye két szálon bonyolódik, Télemakhosz és Odüsszeusz utazását követjük párhuzamosan nyomon. Időszerkezete is bonyolult: a jelenben kezdődik, majd visszatérünk a múltba, s fokozatosan érjük újra el a jelent. Ezt a módszert nevezzük retrospektív, azaz visszatekintő időszerkezetnek.

A mű huszonnégy éneke kétszer tizenkét énekre osztható:

Jelen	I-IV. ének: Télemakhosz utazása	12 ének
	V-VIII. ének: Odüsszeusz a phaiákok földjén	
Múlt	IX-XII. ének: Odüsszeusz elmeséli kalandjait	
Jelen	XIII-XXIV ének: Télemakhosz és Odüsszeusz Ithakában	12 ének

A homéroszi eposzok világa

Az *Iliász* és az *Odüsszeia* cselekménye az archaikus (ősi) kultúra idején játszódik. A világkép ekkor még egységesen mitologikus, azaz vallásos. Az irodalom a legendákból nő ki, az istenek cselekedetei összefonódnak a halandók sorsával. A homéroszi eposzok még a népmesék logikáját követik, amelyekben fantasztikum és valóság váltakozik. A cselekmény a hős próbatétele, harca a nála hatalmasabb erővel, szellemekkel. Ez a harc sokszor szimbolikus (jelképes): a jó és a rossz harca, amelyben mindig a jó győz. Az eposzok cselekménye azonban már bonyolultabb a népmeséknél, több szálon fut, sokszereplős, az *Iliász* és az *Odüsszeia* az egész görög világot bemutatja.

Az *Iliász* a törzsi kultúra nyomait viseli magán. Főhőse, Akhilleusz félisten, aki emberfeletti erejével tűnik ki társai közül. Ő a kor embereszménye, akinek legfőbb értéke a bátorság, a fizikai erő, a hősiesség. Inkább választja a rövid, de dicsőséges életet, mint a hosszú, ám békés sorsot. Az *Iliász* cselekményének túlnyomó részét a harci események leírása adja, az egyén legfőbb értéke, hogy a közösséget szolgálja, akár életét is áldozza érte. Az *Iliász* harci eposz, s mint ilyen, sok későbbi műnek a mintájául szolgált, például Vergilius *Aeneis*, Zrínyi Miklós *Szigeti veszedelem*, illetve Vörösmarty Mihály *Zalán futása* c. eposza is a homéroszi művet követi, de a mai akciófilmek is az iliászi örökség részének tekinthetők.

Az *Odüsszeia* egy emberöltővel későbbi állapotot tükröz, amelyben már egy megváltozott értékrendet figyelhetünk meg. Főhőse, Odüsszeusz halandó, akinek, bár testi erejével is kitűnik, legfontosabb tulajdonsága a kíváncsiság és a leleményesség. Főlegesen nem keresi a bajt, kalandjai során nemcsak a vakmerőség, hanem a tudásvágy is hajtja. A szellemi-erkölcsi értékek itt már fontosabbak, mint az *Iliászban*. Phaiák földön atlétikai versenyt rendeznek, amelyen az egyik ifjú sértegetni kezdi Odüsszeuszt, amiért nem vesz részt a küzdelemben. Odüsszeusz ekként válaszol néki:

*„Hát csak nem kap meg mindent mindenki az égtől,
jó alakot, jó észet s jelesenszólás tudományát.
Mert van olyan, ki a földön gyarlóbb külsejű férfi,
ám szavait nagy szépséggel koszorúzza az isten,
és mindenki gyönyörrel néz rá, büszke beszéddel
szól, de szerényen s édesen, és kimagaslik a nép közt,
s istennek látják, ha a városon át veszi útját.”*

Odüsszeusz szavaiban már a szellemi értékeire büszke ember szólal meg, a pusztán testi erőt nem tekinti érdemnek, csak ha erkölcsi értékekkel jár együtt. Az *Odüsszeia* cselekménye a patriarchális (apajogú) társadalom korában játszódik, a családfő vezette közösségnek még nagy az összetartó ereje. A társadalom értékrendje szilárd, a hétköznapi életet évszázados szertartások szabályozzák. Írott törvények nincsenek, az emberek egymás közti viszonyait a szokásjog irányítja. Az önbíráskodás még elfogadott cselekedet, ezért ölheti meg büntetlenül Odüsszeusz a feleségét zaklató kérőket. A férfinak és a közösség idősebb tagjainak nagy a tekintélye, a fiatal például csak akkor szólhat, ha kérdezik. A nő még nem egyenrangú a férfival, de Penelopé, Odüsszeusz felesége már egy önállósodó, öntudatosodó nőtypust képvisel a műben. Az *Odüsszeia* története sokkal költőibb, mint az *Iliászé*, a képzeletnek jóval nagyobb szerepe van. Odüsszeusz fantasztikus kalandjai a népmesékkel

rokon logikát követnek. A hős mitikus lényekkel vív meg, s ebben a harcban leleményessége, emberi kiválósága a legfőbb fegyver. A meseszerű történetek, a fantasztikum emberi erényekre és gyengeségekre hívják fel a figyelmet, arra, hogy milyen veszélyek leselkednek ránk az életben. Odüsszeusz kalandjai jelképes értelmet hordoznak: ezeket a veszélyeket csak az okos, állhatatos, erős egyéniség győzheti le.

Vele új hőstípus jelenik meg az irodalomban: az utazó hős, akinek kalandjai során egyre gazdagodik a jelleme, kiválósága már nemcsak testi erejében, hanem szellemiekben is tükröződik. Az *Odüsszeia* a szórakoztató szépirodalom első remekműve, a kalandregények őse.

FELADAT

Az irodalmi hősök mindig árulkodnak arról, hogy egy adott kornak vagy társadalomnak mi az értékrendje, milyen az embereszménye. Értékrend alatt erkölcsi felfogást értünk, mindannyiunknak megvan a magunk értékrendje, etikája, ami tükrözi, hogy mely dolgokat tekintünk fontosaknak.

- 1. Az alábbi értékek közül válaszd ki a számodra legfontosabb hármat, és állítsd őket sorrendbe:
pénz, igazság, szerelem, hatalom, szeretet, haza, Isten, barátság, család, jólét, becsület, tudás, siker....egyéb?*
- 2. Szerintetek miben tér el a mi korunk a homéroszi kortól?*
- 3. Milyen a mai kor embereszménye? Van ilyen?*

A homéroszi eposzok jellemzői

Az eposz (magyarul: hősköltemény) egy egész nép életére kiható jelentős eseményt mond el. Két alapvető típusa a népeposz, illetve a műeposz. A népeposz az írott kultúra előtt született, csak később jegyezték le, ilyen lehetett a homéroszi eposzok előzménye is. A műeposz a népeposzok mintájára íródik, szerzője már ismert költő. A hagyományos eposznak két fajtája van: a harci eposz (*Iliász*) és az utazóeposz (*Odüsszeia*). A homéroszi eposzok hagyományt teremtettek, a későbbi eposzok ezek mintájára íródtak.

Az eposzi kellékek

- **mitológiai keret:** a történet az istenek cselekedeteivel kezdődik, akik később is beavatkoznak a halandók életébe.
- A történet **in medias res** (a dolgok közepébe vágva) kezdődik, az előzményeket a szerző nem meséli el, mert a közönség azokat jól ismeri. Az *Iliász* és az *Odüsszeia* is csak a történet utolsó évében játszódik.
- **invokáció** (megidézés): a költő a múzsa megidézésével kezdi művét, az istennő segítségét kéri, hogy az alkotás sikeres legyen
- **propozíció** (tárgymegjelölés): a költő röviden összefoglalja az eposz tárgyát, előrevetíti a cselekményt
- **enumeráció** (előszámlálás): seregszmlét tart, részletesen bemutatja a szembenálló feleket, a harcosokat, fegyvereiket, előcsatározások folynak
- **toposzok, eposzi jelzők, eseményrímek, hosszú hasonlatláncok:** Az eposz költői nyelvére a toposzok (ősi képek) jellemzők. Ilyenek a beszélőnevek, az eposzi jelzők: *leleményes Odüsszeusz, hókarú Nauszikaá, tehén szemű Héra* stb. Ezek az állandó jelzők a hősök külső-belső tulajdonságaira utalnak, s állandóan visszatérnek a szövegben. Az eposzi jelző másik neve az epitheton ornans (díszítő jelző). Ugyancsak visszatérő elemek az eseményrímek: bizonyos jelentek leírása ugyanazokkal a szavakkal történik, például a vendéglátás szertartását Homérosz mindig ugyanúgy írja le:

*„Hozta a szolgáléány a vizet s öntötte kezükre,
Szép szinarany kancsót az ezüst tálkába ürítve,
Hogy kezüket mossák, s a gyalult asztalt odatolta.
Majd meg a tisztas gazdasszony közibük kenyeret vitt,
És sok jó eledelt, s ami volt, osztotta örömmel;
Mindenfajta husokból vitt pecsenyét a husosztó,
Tálat emelve, s arany poharat tett mindjük elébe.”*

A hajnal leírása is mindig ugyanaz:

„És hogy a rózsaujjú Hajnal kélt ki a ködből,”

Ezek a nyelvi elemek a szájhagyományban már készen voltak, az eposz lejegyzőjének támpontot adtak a leírásban. A költői eszközök között találjuk a hosszú hasonlatláncot,

amely szemléletessé teszi a leírást. A hasonlatlánc valójában egy kerek történettel szemlélteti a hős érzelmeit. Mikor Odüsszeusz meglátja a partot, Homérosz ezzel a hasonlattal teszi szemléletessé örömét:

*„Mint ahogyan gyerekek megörülnek, látva, hogy éled
Apjuk, akit kórság leterít, nagy kínok emésztik,
Rég sorvad, valamely haragos daimón dühe gyötri,
S most örömükre az istenek őt kiségitik a bajból,
Úgy megörült Odüsszeusz meglátva a földet, az erdőt,
S úszott nagysebesen, hogy fölhághasson a partra.”*

A homéroszi eposzok időmértékes verselésben, hexameterben íródtak.

– UU|– –| – –| – UU| – UU| – –|
Fér fiu ról szólj né kem, mú zsa, ki sok fe le boly gott

FELADAT:

Olvassátok el az Odüsszeia kilencedik énekét, és írjatok ki idézeteket az alábbi toposzokra:

**állandó jelző (pl. leleményes Odüsszeusz)
hasonlatlánc**

FELADAT

- 1. Ki a Küklopsz?**
- 2. Milyen emberi tulajdonságokat képvisel?**
- 3. Hogyan reagálnak Odüsszeusz társai a rájuk leselkedő, halálos veszedelemre? Ilyen helyzetekben hányféleképpen viselkednek az emberek?**
- 4. Hogyan reagál Odüsszeusz? Milyen csellel sikerül megmenekülniük?**
- 5. Milyen odüsszeuszi tulajdonságokat ismerhetünk meg a kilencedik fejezetből?**

Fogalmak: rapszódosz, archaikus, patriarchális, eposz, népeposz, műeposz, utazóeposz, in medias res, invokáció, propozíció, enumeráció, peroráció, toposz, beszélőnév, epitheton ornans, eseményrím

Homérosz filmen: A trójai mondakör meghiúsította a 20. századi filmművészetet is. Nagy népszerűségnek örvend Wolfgang Petersen rendező *Trója* c. történelmi filmje (2004), melyben Brad Pitt játssza Akhilleuszt, illetve Andrei Konchalovszky *Odüsszeusza* (1997), melyben Armand Assante játssza a főszerepet. Nézzétek meg a filmeket! **Mióta létezik filmművészet?**

Akhilleusz és Odüsszeusz archetípusokká³ váltak az irodalomban és a filmben is. Tudtok-e akhilleuszi, illetve odüsszeuszi hőseket mondani mai kaland- vagy akciófilmekből?

EZÓPUSZ ÁLLATMESÉI

Ezópusz vagy görögösen Aiszóposz az i.e. 6. évszázadban élt, őt tekintjük az európai meseirodalom atyjának. Az állatmesék a szájhagyományban már megvoltak, amikor Ezópusz lejegyezte őket. Az állatmese alapja a fabula, azaz kitalált történet, mese. Az állatmesék allegóriára épülnek, és valamilyen életbölcsest közvetítenek, azaz tanító jellegűek. Az allegória ősi költői eszköz, képes beszéd, aminek mögöttes jelentése van. Egyik típusa az elvont fogalom megszemélyesítése (pl. igazság, butaság, álmok stb.). Az elvont fogalmat az író állatalakban személyesíti meg, s a megszemélyesítést egy egész történeten végigviszi. Az allegorikus történetnek tehát két jelentéssíkja van: a konkrét (az állatok cselekedetei) és az elvont (az erkölcsi tanulság, amit a kitalált történet jelent). Az állatok valamilyen emberi tulajdonságot jelképeznek. *A tücsök és a hangya* fabulája az egyik legismertebb Ezópusz-mese, amelyben a tücsök a felelőtlen, csak a szórakozásnak élő, a hangya pedig az előrelátó, szorgalmas embert jelképezi. *A róka és a holló* mindenki által jól ismert meséje az egyik emberi gyengeséget figurálja ki: gyakran hiszünk a nekünk hízelgőknek, azaz becsapjuk önmagunkat. A mesék allegorikus jellegét a szépirodalom is átvette, különösen a költők kedvelték, gondoljatok Csokonai *A Reményhez* c. versére! Ezópusz állatmeséi óriási hatással voltak az európai irodalomra, minden népnek megvannak a maga Ezópusz-fordításai. A leghíresebbek a francia La Fontaine-mesék a 17. századból. Magyarra először a 16. században fordították le, többek között Heltai Gáspár, aki *Száz fabula* címen adta ki az ezópuszi állatmesék magyarítását.

³ archetípus: ősi minta, típus, jellegzetes embertípus, magatartás (pl. a rettenthetetlen hős)

Magyarításnak a nem szó szerinti fordítást értjük. Az író átveszi ugyan a történetet, de átdolgozza, sokszor a saját korába helyezi a fabulát. Heltai Gáspár az ezópuszi állatmeséket keresztény felfogásban értelmezte. Csokonai Vitéz Mihály is írt Ezópusz-átdolgozásokat. A tücsök és a hangya híres allegóriáját *A pillangó és a méh* címmel írta át. Csokonai az állatmesékben a korabeli magyar társadalom kritikáját is elrejtí. *A pillangó és a méh* burkoltan utal a társadalmi egyenlőtlenségekre, a földesurak önkényeskedéseire, a szegények kiszolgáltatottságára.

Az állatmese műfaja a modern irodalomban is tovább él. 1945-ben jelent meg George Orwell, angol író regénye, az *Állatfarm*, amit modern fabulának tekinthetünk. A történet egy farmon élő állatok lázadásáról szól, akik elűzik Jonest, a nemtörődöm, alkoholista gazdát, és maguk veszik át az irányítást. A felszabadulás azonban a Napóleonról elnevezett disznó diktatúrájához vezet. Az orwelli állatmese allegorikusan a diktatúra és a zsarnokság által elbutított és megfélemlített emberek bemutatása. A disznó Napóleon alakjában Orwell a szovjet kommunista diktátort, Sztálint rejtette el, de az *Állatfarm* nemcsak a sztálini Szovjetunió, hanem minden diktatórikus állam allegóriája.

Diktatúrának nevezzük az olyan politikai rendszert, amelyben nem érvényesülnek az egyéni szabadságjogok: a szólásszabadság, a jog előtti egyenlőség, a szabad vállalkozás joga, tehát a demokrácia elvei. A diktatúrákban az emberek félnek, nem merik kimondani a véleményüket, mert megtorlástól tartanak. A diktátorok mindig demokratikus jelszavakat hangoztatnak, ezzel kábítják el az embereket, de a valóságban ezek a jelszavak nem érvényesülnek. Erre utal az *Állatfarm* mottója: „Minden állat egyenlő, de vannak állatok, melyek egyenlőbbek.”

ÖSSZEFOGLALÁS

A görög epika

1. Mi jellemzi az epika műnemét?
2. Mit értünk fikatív történet alatt?
3. Milyen elbeszélőtípusokat különböztetünk meg?
4. Mit értünk lineáris és retrospektív időszerkezet alatt?
5. Mi a narráció?
6. Hogyan csoportosíthatjuk az epikus műfajokat?
7. Mi az eposz? Milyen típusai vannak?

8. Melyek a homéroszi eposzok kellékei?

9. Milyen verselésben íródtak a homéroszi eposzok?

10. Mi a hexameter?

11. Mit tudsz az ezópuszi állatmesékről?

12. Mi a fabula?

13. Mi az allegória?

14. Magyarázd meg az alábbi fogalmakat:

narrátor, objektív, szubjektív, lineáris, retrospektív, invokáció, propozíció, enumeráció, in medias res, toposz, epitheton ornans, fabula, allegória

AZ IDŐMÉRTÉKES VERSELÉS

Európában három verselési rendszer honosodott meg:

- az időmértékes (görög-római), amely rímtelen
- a gondolatrítmusos (héber), szintén rímtelen
- a nyugat-európai, amely vagy: ütemhangsúlyos rímes, vagy rímes-időmértékes

Az időmértékes verselést a görögök alkották meg.

Rímtelen, a rövid és hosszú szótagok szabályos váltakozására épül.

Rövid a szótag, ha:

- benne rövid a magánhangzó, s utána csak egy rövid mássalhangzó következik.

U U U

fa, fa-lon

Hosszú a szótag, ha:

- benne rövid a magánhangzó, de utána hosszú vagy több mássalhangzó következik. A következő szó első hangját is figyelembe vesszük!

- - - U

hall, hallottam, hogy

- benne hosszú a magánhangzó.

- -

lő, fáj

Az időmértékes verselés legkisebb egysége az egy mora, amely egy rövid (U) szótagnak felel meg. A szótagok állandó kapcsolatát verslábaknak hívjuk. Megkülönböztetünk emelkedő és ereszkedő verslábakat. Az emelkedő verslábak hosszú szótagra végződnek, az ereszkedőek rövidre.

Az időmértékes verselés lényege, hogy a szövegben vagy csak emelkedő vagy csak ereszkedő verslábak vannak, ez adja a szabályos ritmust.

emelkedő verslábak			ereszkedő verslábak		
jambus	U –	anyám	trocheus	– U	tudta
anapestus	U U –	anyukám	daktilus	– U U	tudtad-e
ionicus a minore	U U – –	anyukámról	pirrichius	U U	pici
chorijambus	– U U –	édesanyám			

Semleges versláb a spondeus: – –, amely mind ereszkedő, mind emelkedő ritmikájú szövegben előfordulhat.

A **hexameter** hat verslábból álló sorfajta, melyben daktilus (– UU) és spondeus (– –) fordul elő. Az ötödik versláb kötelezően daktilus, ez adja a szabályos ritmust.

– UU | – – | – – | – UU | – UU | – – |
 Fér fiu ról szólj né kem, múzsa, ki sok fe le boly gott

ÉRDEKESÉG: Az időmértékes verselést a görögön és a latinon kívül az élő európai nyelvek közül csak az olasz és a magyar tudja hibátlanul alkalmazni. A magyar nyelvnek külön érdekessége, hogy bármilyen verselési rendszer követésére alkalmas.

